پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، انجمن مطالعات جهان اسلام
فصلنامه علمی (مقاله علمی-پژوهشی) پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، سال نهم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۹۸، صص ۹۱-۷۳

DOI: ۱۰.۲۱۸۵۹/priw-۰۹۰۴۰۴

افراط گرایی مذهبی و بحران امنیت انسانی در خاورمیانه مطالعه موردی عراق و سوریه (۲۰۱۸-۲۰۱۴)

سید اصغر کیوان حسینی[۱]
سید جمال محفوظیان[۲]

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۶/۲۶ **تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۹/۱۹**

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

چکیده

منطقه خاورمیانه در طول چند سال اخیر با تحولات گسترده و عمیقی روبرو بوده، که در این میان موج جدید افراط گرائی دینی که در قامت گروه تروریستی داعش جلوه گر شد، از اهمیت و پی آمدهای خاصی برخوردار است. روند ظهور و قدرت یابی این گروه که تسلط بر بخش وسیعی از عراق و سوریه را به همراه داشت؛ به آسیب رسانی وسیع نسبت به امنیت انسانی در عرصه منطقه‌ای منجر شد. مقوله مزبور (امنیت انسانی) محصول تغییر پارادایمی امنیت تک بعدی دولت محور به امنیت چند وجهی فرد محور بوده و بر تحول ماهیت تهدید از تهدید نظامی به انواع مختلفی از تهدیدات اقتصادی، زیست محیطی، غذائی، بهداشتی، سیاسی، اجتماعی و فردی دلالت دارد. پرسش محوری که دراین مقاله مطرح می‌شود، این است که: افراط گرایی مذهبی در حد فاصل ۲۰۱۸-۲۰۱۴ در حوزه خاورمیانه به ویژه عراق و سوریه چه پی آمد هایی از بعد امنیت انسانی داشته است؟ در پاسخ به این پرسش و به عنوان فرضیه باید عنوان نمود که: افراط گرایی مذهبی در خاورمیانه، پس از ۲۰۱۴، پیا مدهای منفی برای امنیت انسانی منطقه به ویژه عراق و سوریه به همراه داشته، که در این میان بیشترین خسارت از ابعاد غذائی، بهداشتی و زیست محیطی بوده است. روش پژوهشی این مقاله توصیفی - تحلیلی است و براساس نظریه امنیت انسانی، ابعاد مختلف امنیت منطقه خاورمیانه به ویژه عراق و سوریه مورد بررسی قرار می‌گیرد..

واژه‌های کلیدی: امنیت انسانی، افراط گرایی مذهبی، خاورمیانه، امنیت غذائی، امنیت بهداشتی، امنیت زیست محیطی

۱. دانشیار گروه روابط بین الملل دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول) a.keivan.ir@gmail.com
۲. دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران. jamalmahfooz@gmail.com

Copyright © 2010, SAIWS (Scientific Association of Islamic World Studies). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

۱. مقدمه

بررسی تاریخ معاصر خاورمیانه نشان می‌دهد که این منطقه از سهم بالائی در الگوی توزیع تنش‌های منطقه‌ای برخوردار بوده است. در این میان، شرایط و بافتار منطقه ای به سازه‌ای کشمکش زا تبدیل شده، ویژگی که از نقش تأثیرگذاری در روند شکل گیری جریان افراط گرای مذهبی در طول دهه‌های اخیر برخوردار بوده است. در این میان حوادثی که از سال ۲۰۱۱ بر تاروپود این منطقه تنید، قابل توجه است. دومینوی سقوط رژیم‌های اقتدارگرای منطقه که در پی جنبش‌های بهار عربی بروز کرد؛ به مقدمه‌ای برای شکل گیری و تقویت موج جدیدی از افراط گرائی در چهره دولت اسلامی عراق و شام یا داعش تبدیل شد. گروه مزبوراز رهگذر سازوکارهای سخت و نرم افزاری نوظهور به ویژه در حوزه‌های تأمین منابع مالی و انسانی و معرفی و تبلیغ سمعی و بصری آرمان‌های دیگر ستیزانه، وضعیت نوظهوری را در سطح منطقه رقم زد و به همین نسبت فرصت یافت که برخلاف دیگر جریان‌های افراط گرا، از دامنه اثربخشی گسترده‌ای حتی در سطوح فرامنطقه ای برخوردار شود. در این میان، شرایط «امنیت انسانی» منطقه با تحولات خاصی روبرو شد. از بعد نظری مقوله یاد شده یعنی امنیت انسانی محصول دگرگونی در نگرش تحلیلی نهادهای بین المللی به ویژه سازمان ملل به کانون‌های جدید تهدید و به ویژه حوزه امنیت افراد و گروه‌های انسانیست. به طور منطقی، پایان جنگ سرد و تغییر گسترده در ادبیات امنیت که در تضعیف رهیافت رئالیستی بر این حوزه مطالعاتی ریشه داشت؛ باعث شد که فضای اندیشه ورزی در حوزه امنیت به سوی پذیرش تغییر در «مرجع امنیت» سوق یابد؛ به گونه‌ای که در کنار «دولت» به عنوان مرجع سنتی و محوری امنیت، فرد و گروه‌های انسانی نیز مورد اهتمام واقع گردند. بر این پایه، امنیت انسانی از سابقه و محتوای مفهومی و تحلیلی خاصی برخوردار گردید؛ و شاخص‌هایی چون امنیت غذائی، امنیت بهداشتی، امنیت سیاسی، امنیت اجتماعی، ....، را شامل شد. در این نوشتار سعی خواهد شد که فضای تحلیلی مناسبی بر محور ارتباط بخشی میان شاخص‌های یاد شده و واقعیت‌های محیطی خاورمیانه طی سال‌های ۲۰۱۸-۲۰۱۴ ارائه گردد. پرسش محوری مورد نظر عبارتست از اینکه: افراط گرایی مذهبی در حد فاصل ۲۰۱۸-۲۰۱۴ در حوزه خاورمیانه به ویژه عراق و سوریه چه پی آمد هایی از بعد امنیت انسانی داشته است؟ در پاسخ به این پرسش و به عنوان فرضیه باید عنوان نمود که: افراط گرایی مذهبی در خاورمیانه،

فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

پس از ۲۰۱۴، پیامدهای منفی برای امنیت انسانی منطقه به ویژه عراق و سوریه به همراه داشته، که در این میان بیشترین خسارت از ابعاد غذائی، بهداشتی و زیست محیطی بوده است.

۲. پیشینه پژوهش:

در خصوص سابقه مطالعاتی مربوط به موضوع پژوهش باید گفت که منابع مورد بررسی، به طور عمده به دو دسته قابل تفکیک هستند: دسته اول منابعی که صرفاً بر مقوله امنیت انسانی تمرکز داشته و واکاوی از ابعاد نظری و سیر تکوینی آن را مدنظر دارند. در این مورد می‌توان به مقاله «امنیت انسانی» (۱۳۸۷) (نوشته پائولین کر، ترجمه سید جلال دهقانی فیروزآبادی) و یا مقاله «توسعه و امنیت انسانی: امنیت انسانی به عنوان محور توسعه (۱۳۸۹)» (علی اشرف نظری و بهاره سازمند) اشاره داشت؛ که اولی چگونگی ورود مفهوم امنیت انسانی به نظریه‌های امنیتی را توضیح داده و بعدی نیز مفهوم امنیت انسانی را در پیوند با مفهوم توسعه توضیح می‌دهد و به لحاظ شناخت مفاهیم مشابه و اشتراکات و افترافات دو مفهوم مفید است. مقاله «بازاندیشی در امنیت انسانی» (۱۳۸۳) گری کینگ و کریستوفر موری ترجمه مرتضی بحرانی؛ مدل فقر تعمیم یافته را روشی برای سنجش امنیت انسانی می‌داند. براساس این روش، امنیت انسانی براساس تعداد سالهای زندگی که خارج از فقرسپری می‌شود تعریف می‌شود. دسته دوم، آثاریست که ارتباط میان پدیده تروریسم در خاورمیانه و امنیت انسانی را مدنظر دارد. در این مورد می‌توان به مقاله «جایگاه تروریسم جدید درمطالعات خاورمیانه و روابط بین الملل» (۱۳۸۵) (نوشته کیهان برزگر) اشاره کرد. این مقاله تروریسم جدید را مهم‌ترین نگرانی برای صلح و امنیت بشری می‌داند و معتقد است که فهم تروریسم جدید نیازمند شناخت تفسیرغرب و خاورمیانه در برخورد با این پدیده است. این مقاله با روشی جامعه شناختی و راه حل گرایانه و از طریق یک بررسی تطبیقی در شناخت و برداشت‌های متفاوت غرب و خاورمیانه سعی در تجزیه و تحلیل این موضوع دارد. نقطه قوت این مقاله پرداختن به موضوع امنیت خاورمیانه از رهگذر تروریسم جدید که ابزارعملیاتی گروه‌های افراط گرای مذهبی ست می‌باشد. کتاب «دولت‌های شکننده و امنیت انسانی» (۱۳۹۰) (از محمود یزدان فام) جزو معدود کتاب‌هایی است که از مباحث نظری فراتر رفته و تاثیرات عینی دولت‌های شکننده و ناکار آمد را بر شاخص‌های امنیت انسانی مورد بررسی قرار داده

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

است. در کنار منابع مذکور، آثار و منابعی نیز از سوی نهادهای بین المللی منتشر شده، مانند «هند بوک امنیت انسانی» که سازمان ملل در سال ۲۰۱۶ منتشر کرد، که به بررسی ابعاد هفت گانه امنیت انسانی پرداخته و برای هر کدام از مفاهیم، شاخص سازی نموده است. همچنین صندوق توسعه سازمان ملل (UNDP) به طور سالانه گزارشاتی را پیرامون امنیت انسانی منتشر و آمارهای مربوط به شاخص‌های توسعه انسانی را به روز رسانی می‌کند. بر این پایه، این نوشتار به عنوان بخشی از یک طرح پژوهشی گسترده‌تر، می‌تواند به درک بهتری از ابعاد امنیت انسانی و چگونگی تأثیر پذیری آن در حوزه خاورمیانه در سایه تحولات فاجعه بار پس از ۲۰۱۴ کمک نماید.

۳. چارچوب نظری «امنیت انسانی»

نظریه امنیت انسانی، براساس برداشتی نوگرا از مطالعات امنیتی در دوره پس از پایان جنگ سرد و تحولات نظام جهانی شکل گرفت. مبنا و اساس نظریه مزبور این است که انسانها موضوع نهایی امنیت بوده وحفظ آن باید سر لوحه مسائل قرار گیرد (Mitchel,2014:5). ناگفته نماند که تمرکز مطالعات بین الملل در دوران جنگ سرد معطوف به استفاده از زور در روابط بین الملل بود؛ بر این مبنا، دولت به عنوان تنها بازیگر اصلی در سیاست بین الملل برموضوعاتی همچون توسعه تسلیحات نظامی و افزایش هزینه‌های دفاعی و انتخاب استراتژی موازنه قوا تاکید می‌کرد. پایان جنگ سرد، به تحول و تکامل دستور کار پژوهش امنیتی و به درک گسترده و عمیق‌تری از منابع تهدید و ابعاد امنیت منجر شد. براین اساس به غیر از موضوعات نظامی و استراتژیک، عوامل دیگری همچون عوامل اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، زیست محیطی و سایرعوامل غیر نظامی با حوزه امنیت، پیوند خورد. برجسته شدن این عوامل در پیوند با مسائل توسعه پایدار و ارزش‌های حقوق بشری منجر به تولید مفهوم جدیدی تحت عنوان «امنیت انسانی» گردید؛ که از سوی صندوق توسعه سازمان ملل به عنوان نهادی جهانی مطرح و ابعاد آن معرفی و بر اقدام مشترک جهانی در راستای سیاستگذاری تاکید شد. این مفهوم بیانگر تغییر مرجع امنیت از دولت به فرد بود (Davi,2009:5-6). به این ترتیب، رویکرد سنتی به امنیت که مبلغ واقعگرایی بود و امنیت را از جنس امنیت ملی و به تعبیری امنیت دولتی فرض می‌کرد و دولت‌ها را مرجع اصلی مناظرات امنیتی می‌دانست

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

(Hama,2017:1-19)؛ در برابر برداشت امنیت انسانی قرار گرفت؛ برداشتی نوگرایانه وتکاملی از مفهوم امنیت، که بدیل امنیت ملی نبوده و در واقع باید مکمل آن تلقی شود؛ برداشتی که فراتر از امنیت فردی ولی فروتر از امنیت ملی است. (تاجبخش ۱۳۷۹:۳۵)

براساس تعریف گزارش توسعه ملل متحد، معنای امنیت انسانی عبارت است از: اولاً ایمنی و سلامت در برابر تهدیدات مزمن و دیرینه‌ای چون گرسنگی، بیماری و سرکوب و دوم در امان بودن از برهم خوردن ناگهانی الگوهای روزمره زندگی » (Human Development Report,1994). ناگفته نماند که از سوی برنامه عمران ملل متحد، پاره‌ای پژوهشگران و نهادهای بین المللی و برخی دولت‌ها، تعاریف دیگری نیز ارائه شده، از جمله: «آمارتیا سن که از روسای کمیسیون امنیت انسانی بود، امنیت انسانی را حفاظت از خطراتی می‌داند که بقا، زندگی روزمره وکرامت انسان‌ها را تهدید می‌کند». (sen,2002:2) کارولین توماس امنیت انسانی را شرایطی می‌داند که در آن نیازهای اساسی انسان برآورده می‌شود و کرامت و مشارکت انسان حفظ می‌شود. (Thomas,2004 :35) کانتی باجپای نیزامنیت انسانی را به صورت معادله‌ای بین تهدیدها و توانایی‌ها تعریف می‌کند. بر این مبنا، تعریف شده برعوامل ذهنی منطقه‌ای و زمانی تمرکز دارد.(Bajpai, 2004 :360-1)

نکته دیگر اینکه، هر چند ویژگی محوری و مشترک مفهوم امنیت انسانی در «تغییرمرجعیت امنیت از دولت به فرد» است (برجس ۱۳۹۶:۸۵)؛ می‌توان تقسیم بندی کلی از مفهوم امنیت انسانی را براساس نوع و دامنه تهدیداتی که با آن روبروست مطرح کرد. اول تعریف موسع یا گسترده و دوم تعریف مضییق یا محدود. براساس اولی، دایره شمول تهدیداتی که به امنیت افراد آسیب می‌رساند، طیف گسترده‌ای از تهدیدات مانند گرسنگی، فقر، بیماری‌های واگیردار، قاچاق موادمخدر، ایدز، تروریسم، منازعات قومی و نژادی، تخریب محیط زیست و... را شامل می‌شود. بر این پایه، امنیت انسانی ایجابی بوده، با مفهوم وسیع توسعه انسانی پیوند خورده و تمام ابعاد حیات فردی و اجتماعی انسانی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. (یزدان فام، ۱۳۹۰؛۷۴)

براساس تعریف مضیق و محدود از امنیت، توسعه دامنه تهدیدات علیه امنیت انسانی، موضوعاتی مانند حقوق بشر را وارد حوزه امنیت می‌کند که ضرورتی برامنیتی شدن آنها نیست. به زعم اینان، امنیت انسانی باید توجه خود را معطوف به عواملی نماید که باعث

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

خشونت می‌شود. در مقابل طرفداران برداشت وسیع از امنیت انسانی معتقدند به جای تأسف خوردن از فقدان یک تعریف قابل تکیه، این مفهوم باید بر تعریفی استوار گردد که در آن تعریف، مطالعات امنیتی به جای تمرکز بر روابط معطوف به قدرت، بر ارزش‌های اخلاقی و فرهنگی متمرکز شود. علاوه بر این، نگرانی منتقدین نسبت به توسیع امنیت به نوع برداشت آن‌ها از امنیتی سازی برمی گردد. چرا که امنیتی سازی را معادل و مترادف نظامی سازی می‌دانند. امنیت انسانی بدین معنا نیست که هر موضوع مرتبط با آن به اولویت در سیاست گذاری‌ها تبدیل شود؛ بلکه باید آستانه‌ای برای به مخاطره افتادن بقا و کرامت آدمی تعیین شود. (Tajbakhsh,2005,p 5)

گزارش توسعه انسانی ملل متحد در سال ۱۹۹۴، براساس گسترش دامنه تهدیدات امنیتی، ابعاد امنیت انسانی را هفت بُعد برشمرد که درجدول زیر نمایش داده شده است.

جدول ۱: ابعاد امنیت انسانی

انواع نا امنی	ریشه‌های ناامنی
۱: ناامنی اقتصادی	فقر پایدار، بیکاری، فرصت‌های نابرابر اقتصادی و...
۲: نا امنی غذایی	گرسنگی، قحطی، افزایش ناگهانی قیمت مواد عذایی
۳: نا امنی بهداشتی	اپیدمی، سوءتغذیه، بهداشت و درمان ضعیف، عدم دسترسی به مراقبت‌های بهداشتی اولیه
۴: نا امنی محیط زیست	تخریب محیط زیست، کاهش منابع، بلایای طبیعی
۵: نا امنی شخصی	خشونت فیزیکی در تمام اشکال آن، قاچاق انسان، کار کودکان
۶: نا امنی اجتماعی	تنش‌های نژادی، مذهبی و دیگر هویت‌ها، جنایت، تروریسم
۷: نا امنی سیاسی	سرکوب سیاسی، نقض حقوق بشر، فقدان حاکمیت قانون و عدالت

منبع: Human Security Handbook, 2016

به طور کلی رویکرد امنیت انسانی روشی جامع است که در عین حال چشم انداز گسترده‌ای برای فهم چالش‌هایی که مردم و دولت‌ها با آن روبروهستند، فراهم می‌کند؛ چالش‌هایی که درچهارچوب مرزهای ملی متوقف نشده و گره گشائی از آن نیازمند تلاشی بین المللی است. از سوی دیگر، این رویکرد مستلزم رعایت پنج اصل اساسی است: اصل اول مردم محوری، به این معنا که حفظ امنیت مردم بر هر چیز دیگر اولویت دارد. اصل دوم همه جانبه نگری ست که بر آن اساس باید ماهیت متقابل تهدیدها را به رسمیت شناخت. اصل سوم توجه به بستر و متن اجتماعی و تاریخی جامعه ایست که در آن به مطالعه می‌پردازیم. اصل چهارم مبتنی بر استراتژی پیشگیری بوده و آخرین اصل نیز توانمندسازی مردم در مقابل تهدیدات و

فصلنامه علمی -پژوهشی پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

ناامنی است، که کلیدی‌ترین اصل امنیت انسانی به شمار می‌رود. (Human Security.United Nations.2016)

در روند استقبال محافل علمی از مقوله امنیت انسانی، برخی کشورها نیز نسبت به آن حساسیت نشان دادند. در این موردژاپن، کانادا و نروژ سه کشوری بودند که نخستین توجه را به این مفهوم نشان دادند و سیاست خارجی خود را براساس راهبرد قدرت نرم برای مقابله با تهدیدات موضوعه فعال نمودند. حمایت این کشورها از مفهوم امنیت انسانی منجر به ایجاد برخی نهادهای بین المللی همچون کمیسیون امنیت انسانی (CHS) زیر نظر سازمان ملل گردید. البته این کشورها تعریف یکسانی از مفهوم امنیت انسانی نداشته و از لحاظ تهدیداتی که امنیت افراد را به خطر می‌اندازد، با هم تفاوت‌هایی دارند. ژاپن امنیت انسانی را جلوگیری از تمامی خطراتی می‌داند که بقا، زندگی روزمره و کرامت انسانی را تهدید می‌کند و شامل تلاش‌هایی می‌شود که برای مقابله با این تهدیدات صورت می‌گیرد (MOFA,2007). از نگاه کانادا امنیت انسانی، یعنی فارغ بودن از تهدیدهای شایعی که متوجه حقوق و ایمنی جان انسان‌هاست. دراین تعریف، ایمن ماندن از خشونت، مهم‌ترین شاخص امنیت انسانی به شمار می‌رود. (DFTA,2002)

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الاسلامي
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

۴. افراط گرایی و بحران امنیت انسانی در خاورمیانه (۲۰۱۸-۲۰۱۴)

در میان تحولات امنیتی سال‌های اخیر، افراط گرایی حادترین و پیچیده‌ترین چالشی است که نظام بین الملل با آن روبروست. این پدیده نه تنها منطقه غرب آسیا (خاورمیانه) بلکه تمامی جوامع توسعه یافته، پیرامونی و جهان سوم را که امروزه با انواع بحران‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی مواجه می‌باشند، تهدید می‌کند. این تهدید، پدیده‌ای سیال بوده که از مرزهای ملی عبور کرده و تبدیل به یک چالش جدی در نظام بین الملل شده است. (محبوبی نژاد، 1397http//www.faratab.com) دیوید راپوپورت از منظری تاریخی چهار موج تروریسم را شناسایی کرده است که عبارتند از تروریسم آنارشیستی قرن نوزدهم، تروریسم ضد استعماری (از ۱۹۲۰ تا دهه ۱۹۶۰)، تروریسم چپ جدید (بعد از حمله آمریکا به ویتنام) و تروریسم مذهبی (از دهه ۱۹۸۰ به بعد) موج چهارم تروریسم مذهبی است که با انگیزه و ایدئولوژی مذهبی صورت می‌گیرد و در دنیای اسلام با عنوان افراط گرایی مذهبی

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

شناخته می‌شود. (پورسعید،۱۳۸۸: ۱۵۵-۱۴۶) یکی از ویژگی‌های مهم حملات تروریستی در موج چهارم تروریسم، آثار زیانباری است که بر ابعاد مختلف امنیت انسانی وارد می‌کند. (شاپوری،۱۳۹۶:۱۲۴)

افراط گرایی مذهبی در دوران جدید، با شکل گیری القاعده در افغانستان آغاز گردید. وقایع افغانستان و اشغال آن از سوی شوروی را باید نقطه عطفی در فعالیت‌های افراط گرایی دانست. این گروه با بهره گیری از تجربیات نظامی به دست آمده در دوران اشغال افغانستان، به گروهی ورزیده در انجام اقدامات مسلحانه تبدیل شدند. درواقع جنگ و پیکار مجاهدان با شوروی، موجب شد تا مسلمانان مناطق مختلف دورهم گردآیند و تجربه‌ای از همکاری و وحدت اسلامی کسب کنند و این آغازی برای فعالیت‌های همگرایانه شد (کرم زادی، ۱۳۹۵: ۱۲۲). وقوع حوادثی نظیر ۱۱ سپتامبر نشانه‌ای از تغییر اساسی القاعده در ساختار رفتارهای تروریستی بود، که از آن می‌توان به عنوان تروریسم جهانی یاد کرد. تروریسم جهانی القاعده برخلاف تروریسم سنتی محدود به جغرافیای خاصی نبود و از ساختاری منعطف، شبکه‌ای، چند بعدی، با قدرت تخریب و کشتار وسیع برخوردار بود. بر این پایه، می‌توان القاعده را پایه گذار تروریسم نوین جهانی دانست. این نوع از تروریسم با بهره برداری از شرایط جهانی و استفاده از رسانه‌های تحت وب، به جذب منابع مالی، جذب نیرو و تشکیل شبکه‌ای از گروه‌های تروریستی در اقصی نقاط جهان پرداخت؛ که هرگروه به طور مستقل ولی در پیوند سیاسی و عقیدتی با القاعده به فعالیت می‌پرداختند. با حمله آمریکا و متحدانش به افغانستان، بخشی از نیروهای القاعده، مانند ابومصعب الرزقاوی از شرایط بحرانی و خلاء قدرت در عراق استفاده کردند و سازمان القاعده عراق را در سال ۲۰۰۳ تشکیل دادندو ابوعمر البغدادی را به رهبری گروه برگزیدند. در سال ۲۰۱۰، رهبری این گروه به ابوبکر البغدادی رسید. با شروع جنگ داخلی درسوریه (۲۰۱۱)، داعش از نارضایتی اکثریت ناراضی سنی استفاده کرد و برای تشکیل خلافت خود خوانده، علیرغم وجود ده‌ها گروه‌های مخالف و شورشی، بخش‌های شرقی سوریه در مرز با عراق را به تصرف در آورد و نام گروه را از دولت اسلامی عراق به دولت اسلامی عراق و شام تغییرداد که به اختصار داعش خوانده می‌شود. این گروه منجر به برافراشته شدن علم نسل جدیدی از جهاد گرایان تکفیری شد که تفاوت‌های اساسی با نسل‌های ماقبل خود به ویژه القاعده دارند. (گرشاسبی و کریمی مله،۱۳۹۷:۲).

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

داعش در واقع نسل دوم تروریسم و افراط گرایی القاعده به شمار می‌رود که به لحاظ رفتارهای تروریستی تحول یافته است و علیرغم تشابهات و قرابت‌های فکری و ساختاری با القاعده به عنوان تشکیلات مادر، اما تفاوت‌های آشکاری نیز با القاعده دارد. یکی از مهمترین تفاوت‌های داعش با القاعده این است که لبه تیز شمشیر تروریسم را به سوی دشمن نزدیک نشانه رفته است و به دنبال کشتار در درون جامعه اسلامی می‌گردد. نکته دیگر اینکه این گروه کشتار جمعی در درون جامعه اسلامی را به مثابه یک روش مؤثر در جذب جوانان و استمرار جهاد مطرح ساخت (Fink&sugg,2015:7). تکیه و تمرکز این گروه تروریستی بر فعالیت‌های خشونت باراز طریق فضای رسانه‌ای و ارتباطی، ویژگی دیگری بود که وجه تمایزی دیگر را به نمایش گذاشت (زارعی، موسوی، غلامپور، ۱۳۹۷: ۱۷۶). در واقع ظهور این بازیگر جدید نمونه پیچیده و چالش برانگیز یک بازیگر غیر دولتی همراه با ابهامات فراوان مورد توجه قرار گرفت؛ ابهام از آن جهت که رفتارهای این گروه چنان بی رحمانه بود که حتی گروه‌های هم طراز آن نظیر القاعده و طالبان آن را رد نمودند. (نبوی و اعتضادالسلطنه،۱۳۹۷: ۸۰)

بخش مهمی از پی آمدهای خشونت گرائی گروه‌های افراطی را باید در حوزه امنیت انسانی در سطح منطقه پی جویی کرد؛ لطماتی که متوجه محیط زیست، زیر ساخت‌های اقتصادی، بهداشتی و درمانی، آموزشی گردید؛ و به آوارگی و بی خانمانی جمعیت کثیر انسانی و قتل و تجاوز و به بردگی رفتن اقلیت‌های دینی منجرگردید. براساس آمارهای رسمی سازمان ملل و سایر نهادی بین المللی دولتی و غیر دولتی؛ آسیب‌هایی که طی این دوره به امنیت انسانی در خاورمیانه وارد شده؛ بسیار فاجعه آمیز است. براساس «شاخص جهانی تروریسم» که در سال ۲۰۱۷ منتشر شد، در سال ۲۰۱۶، ۵۴ درصد از حملات تروریستی به شکل بمب گذاری و انفجار، ۱۸ درصد به صورت حمله مسلحانه و ۶ درصد نیز در قالب حمله به تاسیسات و زیر ساخت‌ها بوده است؛ یعنی ۷۸ درصد از اقدامات تروریستی در سطح جهان از نوع حملات با سطح تخریب بالا بوده است (Global Terrorism Index,2017:19) براساس آمارهای جمع‌آوری شده توسط دانشگاه مریلند، ۸۷ درصد از حملات تروریستی در غرب آسیا و شمال افریقا از نوع فوق بوده است (Background Report,2017:4)

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الاسلامي
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

۵. بحران امنیت انسانی درعراق و سوریه (۲۰۱۸- ۲۰۱۴)

۵-۱ امنیت غذایی: در چارچوب بحث‌های مختلفی که از سال ۱۹۷۴ در کنفرانس‌ها و مجامع بین المللی در خصوص امنیت غذایی رخ داده، تعاریف مختلفی از این مقوله ارائه گردید. به طور کلی، هنگامی که از امنیت غذائی صحبت می‌شود، محورهایی چون «عرضه کافی مواد غذائی»، «مصرف پایدار مواد غذایی»، «دسترس همه مردم (به ویژه اقشار آسیب پذیر) در تمام اوقات به غذای کافی برای یک زندگی فعال و سالم»، مورد تأکید است. (RAND,2016:10-17). براساس گزارش فائو در سال ۲۰۱۸، ۲ میلیون نفر در عراق برای تأمین مواد غذایی نیاز به کمک داشته که ۷۷ درصدآنان را زنان، کودکان و سالخوردگان تشکیل می‌دادند. طی این بازه زمانی به طور متوسط سه چهارم حیواناتی که نیاز غذایی را تأمین می‌کردند غارت شده و ۹۵ درصد از بین رفته‌اند. بخش عمده‌ای از زمین‌های کشاورزی به تله‌های انفجاری و مین آلوده شده و ابزار و ماشین آلات کشاورزی نیز غارت یا به شدت آسیب دیده‌اند. به طور کلی ظرفیت تولید کشاورزی ۴۰ درصد نسبت به دوره پیش از داعش کاهش یافته است. بر طبق گزارش مزبور قبل از اینکه داعش در ۲۰۱۴ شمال غرب عراق را به کنترل خود در آورد ۷۰ درصد درآمد خانوارها در نینوا و صلاح الدین از تولید گندم، جو، ذرت، میوه و سبزیجات به دست می‌آمد که در وضعیت کنونی تخمین زده می‌شود که بین ۷۰ تا ۸۰ درصد آسیب دیده و یا نابود شده‌اند و تنها ۲۰ درصد از کشاورزان فکر می‌کنند که بتوانند با دسترسی به آبیاری به حدود ۶۵ درصد تولید قبل برگردند. (FAO,2018) براساس گزارش دیده بان حقوق بشر سوریه (۲۰۱۹) ۶/۵ میلیون نفر از مردم این کشوراز وضعیت مناسبی برای تغذیه محروم بوده، ۲/۵ میلیون نفر نیز درمعرض آسیب نا امنی غذایی قرار دارند. همچنین بین ۸۳ تا ۸۹ درصد مردم زیر خط فقر زندگی می‌کنند و ۶۵ درصد هزینه خانوارهای سوری صرف مواد عذایی می‌شود. آمار جمعیت زیر خط فقر در سوریه بیانگر آن است که نا امنی غذایی و فقر به یکدیگر وابسته‌اند. البته خشکسالی سال ۲۰۱۸-۲۰۱۷ در سوریه طی ۳۰ سال گذشته بی سابقه بوده و باعث کاهش تولید ۱/۲ میلیون تن غلات شده است. (HNO, 2019:66) نتایج بررسی‌های دفتر مرکزی آمار سوریه در ۱۱ استان از مجموع ۱۴ استان نشان می‌دهد، ۲۸/۷ درصد از ساکنان سوریه از امنیت غذایی محروم بوده و ۳۸/۱ درصد آنها در معرض خطر نبود امنیت غذایی قرار دارند. بالاترین میزان نبود امنیت غذایی در استان حماه با ۵۳ درصد

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

و پس از آن قنیطره با ۴۶ درصد و سپس حلب با ۶ /۳۶ درصد به ثبت رسیده است. یکی از شاخص‌های نا امنی غذایی، افزایش قیمت مواد غذایی ست. بر اساس گزارش رسمی مرکز آمار سوریه در سال ۲۰۱۸، هزینه خانواده‌ها به ۱۱۵ هزار لیره سوریه معادل ۲۳۲ دلار می‌رسد؛ درحالی که میانگین درآمد آنان حدود ۳۵ هزار لیره (حدود ۷۰ دلار) بوده و در عین حال حدود ۵۸/۵ درصد در آمد مزبور نیزبه غذا اختصاص می‌یابد. (مکتب الإحصاء السوری,۲۰۱۸ (http//www.cbssyr.sy

۵-۲ امنیت بهداشتی: این نوع امنیت برای اولین بار در سال ۱۹۹۴ توسط سازمان ملل مطرح و هدف آن «تضمین حفاظت از بیماری و شیوه‌های ناسالم زندگی» بیان شد. (UNDP,1994) در سال ۱۹۹۶ نیز «میثاق بین المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی» به این مقوله توجه کرد. این نوع از امنیت به آن دسته از ناامنی‌هایی می‌پردازد که در نتیجه شیوع امراض مسری و انگلی در مناطق آسیب پذیر یا بر اثر گسترش پیامدهای سوء صنعتی شدن کشورها به وجود می‌آید. با قدرت گرفتن داعش بر نیمی از خاک عراق، بسیاری از خدمات حوزه بهداشت و درمان محروم شدند؛ در بخش تاسیسات زیر بنایی آسیب‌های جدی به بیمارستان‌ها و مراکز بهداشتی وارد شد. در این بین مراکزبهداشتی و درمانی مناطق، دیاله، نینوا، صلاح الدین، کرکوک، سلیمانیه و دهوک به دلیل واقع شدن در خطوط اصلی درگیری بیشترین آسیب و خسارت را متحمل شدند. بسیاری از مراکز بهداشتی در اثر بمب گذاری از بین رفتند. ۵۰ درصد کارکنان و پرسنل تخصصی، مراکزدرمانی شهرهای مزبور را ترک کردند. از ژوئن ۲۰۱۴، ۸۰ درصد امکانات بهداشتی و درمانی ناحیه کرد نشین سنجر تقریباً از بین رفت. در بخش بهداشتی ودرمانی، جنگ موجب شیوع برخی بیماری‌های عفونی و مسری به دلیل نبود مراقبت‌های بهداشتی اولیه و عدم دسترسی به آب آشامیدنی سالم و اجرا نشدن طرح‌های واکسیناسیون عمومی شده است. براساس گزارش آماری کمک‌های بشردوستانه عراق (HNO) درسال ۲۰۱۹، ۵/۵ میلیون نفر نیاز به کمک و رسیدگی بهداشتی داشته که نسبت جمعیت جنسیتی آنها را به تفکیک ۵۱ درصد مرد و ۴۹ درصد زن تشکیل می‌داد. به لحاظ نسبت سنی نیز ۵۱ درصد کودک و نوجوان زیر ۱۸ سال، ۴۶ درصد بزرگسال بالای ۱۸ سال و ۰/۰۳ میانسال و سالخورده بالای ۵۹ سال سن داشتند. در کمپ‌ها و اردوگاه‌های نیز وضعیت نامناسب یاد شده، تشدید شده بود؛ به گونه‌ای که ۳۸ درصد ساکنان هیچ گونه

فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

دسترسی به خدمات بهداشتی وحتی مراقبت‌های اولیه نداشتند. ناگفته نماند که طبق گزارش مزبور ۳۳ درصد ساکنین این اردوگاه‌ها شامل زنان باردار و کودکان و سالخوردگان و بیمارانی می‌شد که نیاز به رسیدگی بهداشتی و درمانی دارند. طبق داده‌های وزارت بهداشت عراق، ۳۲ درصد از بیمارستان‌ها و ۱۴ درصد مراکز بهداشت اولیه در نینوا تخریب شده‌اند و ۳۵ درصد از مراکز بهداشت در کرکوک به حالت تعطیل در آمده. (A HNO Iraq,2019:33,) بخش پنهان بحران ناشی از ناامنی بهداشتی را باید در حوزه آسیب‌های روحی و روانی پی جویی نمود، که ناشی از جنگ و آوارگی، کشتار افراد خانواده و تجاوزهای جنسی به کودکان، زنان و دختران می‌باشد. بر مبنای آمار مربوطه در سال ۲۰۱۹ حدود ۱ میلیون نفر از جمعیت عراق به خدمات بهداشت روانی و خدمات اورژانس اجتماعی نیاز دارند از جمله ۱۶۲۰۰۰ نفر که در شرایط شدید و حاد روانی قرار دارند. (HNO Iraq,2019:35,B)

در سوریه وضعیت به مراتب فجیع‌تر از عراق است. جنگ داخلی که از سال ۲۰۱۱ آغاز شد، وضعیت را به مرز وقوع یک فاجعه انسانی تمام عیار رسانده است. طبق اسنادی که در این مورد در سال ۲۰۱۹ اعلام شده، ۱۳/۲ میلیون نفر در این کشور نیازمند کمک‌های بهداشتی هستند؛ که از این جمعیت ۳/۷ میلیون نفر مرد و ۹/۵ میلیون نفرزن می‌باشند. به لحاظ سنی نیز جمعیت مزبور به ۲/۲ میلیون نوزادان وکودکان زیر چهار سال، ۲/۹ میلیون کودکان و نوجوانان ۵ تا ۱۷ سال، ۷/۳ میلیون افراد ۱۸ تا ۵۹ سال و ۰/۸ میلیون نفر میانسالان و سالخوردگان بالای ۵۹ سال قابل تفکیک‌اند. از لحاظ زیر ساخت‌های درمانی و بهداشتی ۰/۴۶ درصد بیمارستان‌ها و مراکز بهداشتی سوریه به حالت نیمه تعطیل در آمده و یا فاقد هر گونه کاربردی شده‌اند، آماری که در مناطق شمال شرق و شمال غرب این کشور به مراتب گسترده‌تر است. ناگفته نماند که آوارگان بازگشته به مناطق مسکونی نیز از حیث خدمات رسانی بهداشتی و درمانی به ویژه از بعد شیوع بیماری‌های عفونی از شرایط بسیار وخیمی برخوردارند. در کنار ۴۱ درصد از افراد بزرگسال نیازمند به مراقبت‌ها و خدمات درمانی، حدود ۱۵ درصد نیز از آسیب‌های روانی شدیدی برخوردار بوده و حدود ۱۵ درصد نیز دچار معلولیت و قطع عضو شده‌اند. در خصوص «نسبت تخت بیمارستانی به بیمار» به عنوان یکی دیگر از شاخص‌های سلامتی، باید گفت که در مقایسه با کشورهای پیشرفته از جمله ژاپن که نسبت مزبور در آن ۱۳/۷۵ تخت بیمارستانی به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت است؛ در سوریه نسبت مزبور به یک

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

تخت (بر هر ۱۰۰۰ نفر) بالغ شده و برای هر ۵۰۰۰ نفر نیز تنها یک مرکز درمانی وجود دارد. شاخص دیگر تعداد پرستاران و پرسنل حرفه‌ای نسبت به بیماران است، که استاندارد جهانی «به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت ۳ پرستار» است، اما در سوریه این آمار ۲/۲۴ نفر به ازای هر ۱۰۰۰ نفر است. (HNO SYRIA,2019:69)

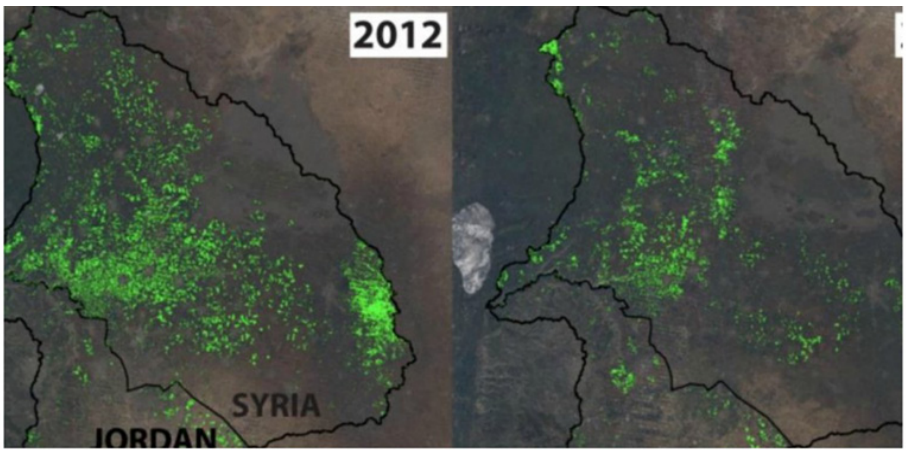
۵-۳ امنیت محیط زیست: محیط زیست، به عنوان یک ارزش و میراث مشترک بشری و از مصادیق حقوق بشر به شمار می‌رود. کارشناسان، آسیب به محیط زیست را مرگ خاموش بشریت نامید ه اند که سرو صدای زیادی همچون جنگ ندارد اما سرنوشت نسل‌های بشری را مورد تهدید قرار می‌دهد و به آنها مرگ یا فقر تحمیل می‌کند. (https://www. 1396 entekhab.ir/fa/news/376094) برنامه توسعه سازمان ملل متحد در گزارش سال ۱۹۹۴ امنیت زیست محیطی را «نبود عوامل تخریبی محیط زیست در سطح ملی و جهانی» تعریف کرده است. (UNDP,1994 28:) در اسناد بین المللی خصوصاً «سند بین اللملی ریو» مصوب سال ۱۹۹۲ و برنامه معروف به دستور کار ۲۱، بر قوام و قدرت بخشیدن به حقوق بین الملل محیط زیست ومسولیت بین المللی کشورها مورد تاکید قرار گرفته است. (سایبانی و شهبازی،۱۳۹۶:۸۹) بر مبنای این قاعده که «اصولاً گروه‌ها و افرادی که به واسطه تعصب دینی یا ایدئولوژیک (به جای محاسبات سیاسی سنتی) بر انگیخته می‌شوند؛ بدلیل توجیهات اخلاقی مورد قبول خود، تمایل بیشتری به رفتارهای تروریستی علیه محیط زیست دارند (Jenkins1997:3)؛ گروه افراطی داعش نیز در این زمینه اقدامات مخرب گسترده‌ای را بر محور «سیاست زمین سوخته» انجام دادند. بر اساس گزارش عفو بین الملل، گروه مزبور تمام محیط زیست مناطق روستایی اطراف سنجار عراق که اقتصادی مبتنی بر کشاورزی داشت؛ از بین برندند. به گفته مقام‌های محلی ۴۰۰ چاه از ۴۵۰ چاه موجود در آن منطقه به طور کامل از بین رفته‌اند؛ اقدامی که علاوه بر کشاورزی، دامداری آن منطقه را نیز نابود کرده است. (1397 http// www.aftabnews.). افزون بر آن با مسموم سازی اراضی کشاورزی موجب مرگ دسته جمعی دام و احشام، لم یزرع شدن زمین‌های کشاورزی و ایجاد بیماری‌های تنفسی شدید و شایع در کودکان و سالمندان عراقی شده است. روزنامه نیویورک تایمز در گزارشی براساس یک گزارش سازمان ملل با استناد به آمارهای وزارت نفت عراق نوشته است: در فاصله ژوئن ۲۰۱۶ تا مارس ۲۰۱۷ بالغ بر دو میلیارد بشکه از ذخایر نفت عراق به سبب

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الاسلامي
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

اقدامات تروریستی داعش چه از طریق آتش زدن چاه‌های نفت و چه از طریق نشتی پیدا کردن از بین رفته است. همچنین حجم بالایی از نفت در ذخایر آب زیر زمینی و جریان آبی نزدیک رودخانه دجله که یکی از اصلی‌ترین منابع تأمین آب میلیون‌ها عراقی ست نفوذ کرده است. از دیگر اقدامات شبه نظامیان داعش، آتش زدن انبار سولفور در شمال شهر القیاره است که منجر به پراکنده شدن بالغ بر ۳۵ هزار تن از این ماده در هوا شد. از نشانه‌ها و پی آمدهای انتشار ماده مزبور تنگی نفس، افزایش ضربان قلب، خون ریزی بینی و بیماری‌های مزمنی مثل آسم، برونشیت و سرفه‌های مزمن است. دامنه تخریب‌ها و آسیب‌های زیست محیطی که داعش در عراق ایجاد کرده، بسیار گسترده بوده مناطق کوهستانی حمرین و به سمت غرب، میادین نفتی و مزارعی که در طول رودخانه فرات در نزدیکی شهر دیر الزور سوریه را در بر می‌گیرد. (http// www.isna.ir/newz 1396) جنگ داخلی به محیط زیست سوریه نیزخسارت های جبران ناپذیری واردکرده است. به عنوان نمونه می‌توان به نتایج تحقیقاتی اشاره کرد که توسط دانشگاه استنفورد کالیفرنیا انجام شده و بر مبنای آن تغییرات به وجود آمده در ذخایر آبی سوریه بین سالهای ۲۰۱۲ یعنی چند ماه پس از آغاز جنگ داخلی سوریه و ۲۰۱۵ را با یکدیگر مقایسه می‌کند. طبق تصویر زیر مشخص می‌شود که با آغاز جنگ داخلی در سوریه میزان زمین‌های کشاورزی تحت آبیاری این کشور در حدود ۴۷ درصد و میزان ذخائر آبی نیز حدود ۴۹ درصد کاهش یافته است.

شکل ۱: مقاسیه ذخایر آبی سوریه

تصویر بر گرفته شده از: سایت دیپلماسی ایرانی،۱۳۹۵

فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

این تیم تحقیقاتی به طور خاص به ۱۱ مخزن آبی تحت کنترل سوریه در حوضه رود یرموک پرداخته است؛ رودی که آب مورد نیاز سوریه، اردن و اسرائیل را تأمین می‌کند. در طول جنگ سوریه، درگیری‌های بسیاری بر سر کنترل این ذخایر آبی به وجود آمد و کنترل برخی از آنها نهایتاً به دست شورشیان سوری افتاد. نکته مهم اینکه اینان قادر به مدیریت منابع آبی مزبور نبوده و در نتیجه به صورت کاملاً بی رویه از آب‌های موجود در این ذخایر استفاده می‌کردند. یکی از اثرات جانبی جالب توجه در زمینه کاهش مصرف ذخایر آبی در سوریه، این است که در مقایسه با دوران پیش از جنگ، میزان آب سرازیر شده از حوضه رود یرموک به کشور اردن به بیش از سه برابر افزایش یافته است. این موضوع برای کشوری همچون اردن که از فقر آبی شدیدی رنج می‌برد، به نظر خبر خوبی می‌آید. اما باید این موضوع را هم در نظر داشت که که بیش از ۳,۱ میلیون تن از آوارگان سوری در طول این سال‌ها به اردن پناهنده شده‌اند که این امر خود فشار مضاعفی را به این منطقه وارد می‌آورد. (http// 1395 //www.diplomaci.ir)

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

نتیجه گیری

ظهور و تقویت افراط گرائی دینی به ویژه در چهره گروه داعش، از مهمترین تهدیداتی است که در سال‌های اخیر از ابعاد مختلف به امنیت در حوزه خاورمیانه لطمه وارد ساخته. در این میان، حوزه امنیت انسانی مورد اهتمام و توجه گسترده‌ای واقع نشده و یا حداقل شاخص‌های انسانی خسارت دیده، در چارچوب مفهومی و تحلیلی این بخش از مطالعات امنیتی یعنی امنیت انسانی، کمترمورد بحث قرار گرفته است. از این زاویه نوشتار حاضر از نوآوری برخوردار شده و می‌کوشد با اتکا به آمار واطلاعات محدودی که از سوی مراجع بین المللی یا محلی انتشار یافته، تصویری هر چند ابهام آلود از وضعیت ناهنجار ناامنی انسانی در منطقه وخاصه درسوریه و عراق را معرفی نماید. در این میان، نکته مهم به دامنه پی آمدها ی حاصل از این نوع ناامنی زائی و دشواری جبران آن بازمی گردد. قطعاً بازسازی زیر ساخت‌های بهداشتی، غذائی، زیست محیطی و ...، به دلیل کمبود منابع مالی داخلی و روند تدریجی اعمال حمایت‌های بین المللی، با کاستی و چالش‌های گسترده‌ای همراه بوده و خواهد بود، اما نکته مهمتر آثار مخربی است که برای مدتهای طولانی گریبانگیر بازماندگان جنایت‌های ضد بشری بوده و در کنار خسارت‌های روانی و آسیب‌های فکری و شخصیتی، زمینه‌های شکل گیری و تداوم روحیه ترس و انتقام در میان گروه‌های اجتماعی را تداوم می‌بخشد. تاریخ صحنه آشکاری ازچگونگی نقش آفرینی «حس محرومیت و تحقیر ملی» به عنوان زمینه‌ای برای بروز یا تقویت بحران است. در این مورد تجربه اشغال فرانسه بعد از شکست ناپلئون که بخشی از زمینه انگیزشی انتخاب ناپلئون سوم و نبردهای حاصل را شکل داد، تحقیر ملی آلمان در قالب آغاز گر جنگ جهانی اول که در بروز بستر روانی (ملی) قدرت یابی هیتلر و آغاز جنگ جهانی دوم، نقش آفرین بود؛ قابل تأمل است. بدون تردید، در میان فرزندان و زنان رنج دیده و آوارگی کشیده‌ای که امروز به عنوان بازماندگان از فتنه داعش از طرف غالب و مغلوب در دیگر کشورها یا در کمپ‌های مخصوص، بار سنگین محرومیت و بی هویتی را تحمل می‌کنند، نسل جدیدی از سیاستمداران، نظامیان و...، ظهور خواهد کرد؛ که در روند تحولات آتی و آینده سیاسی و امنیتی کشورهای منطقه تأثیر گذار خواهند بود. در این میان، باید صبور بود به قواعد رفتاری تاریخ باور داشت؛ قواعدی که نه بر مبنای برداشت هگلی، بلکه متأثر از اراده انسان‌های رنج کشیده در سطوح مختلف ملی تا بین المللی نقش آفرین خواهد بود.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

منابع

الف فارسی

- اشرف نظری، علی و سازمند، بهاره (۱۳۸۹). «توسعه و امنیت انسانی: امنیت انسانی به عنوان محور توسعه». *دوفصلنامه پژوهش سیاست*، سال دوازدهم، شماره ۲۸: ۳۷-۱۷
- برجس، پیتر (۱۳۹۶) *نظریه‌های امنیت*، ترجمه علیرضا طیب، چاپ دوم، تهران: انتشارات امیر کبیر
- تاجبخش، شهربانو (۱۳۷۹) امنیت انسانی در روابط بین الملل، *ماهنامه رویدادها و تحلیل‌ها*، شماره ۱۴۵
- یزدان فام، محمود (۱۳۹۰) *دولت‌های شکننده و امنیت انسانی*، چاپ اول، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی
- برزگر، کیهان (۱۳۸۵). «جایگاه تروریسم در مطالعات خاورمیانه و روابط بین الملل». *فصلنامه مطالعات خاورمیانه*، سال سیزدهم و چهاردهم، شماره ۴ و ۱: ۷۴-۵۷
- زارعی غفار، موسوی محمد، غلامپور مجید (۱۳۹۷) واکاوی شکل گیری داعش از منظر تروریسم پسامدرن، *فصلنامه پژوهشهای سیاسی جهان اسلام*، جلدهشتم، شماره چهارم: ۱۹۵-۱۷۵
- کینگ، گری و مری، کریستوفر (۱۳۸۳) «باز اندیشی در امنیت انسانی». ترجمه مرتضی بحرانی، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، سال هفتم، شماره چهارم:۲۶-۱
- بوزان، باری (۱۳۸۱). «خاورمیانه: ساختاری کشمکش زا». ترجمه احمد صادقی، *فصلنامه سیاست خارجی*، سال شانزدهم، شماره ۳: ۶۸۰-۶۳۳
- پور سعید، فرزاد (۱۳۸۸). «تحول تروریسم در روابط بین الملل». *فصلنامه مطالعات راهبردی*، سال دوازدهم، شماره چهارم:۱۶۹-۱۴۵
- شاپوری، مهدی (۱۳۹۶). «هزینه‌های اقتصادی تروریسم در غرب آسیا؛ بررسی تحلیلی». *فصلنامه مطالعات راهبردی*، سال بیستم، شماره سوم: ۱۴۲-۱۱۱
- باقری چوکامی، سیامک (۱۳۹۳). «ارزش ضد امنیتی جریان سازی افراط و تکفیر با تاکید بر تئوری جنگ تمدن‌ها». *فصلنامه پژوهش‌های حفاظتی - امنیتی دانشگاه جامع امام حسین*، سال سوم، شماره ۱۱: ۶۱-۲۹
- سایبانی، علیرضا و شهبازی، علیداد (۱۳۹۶). «حمایت از حقوق محیط زیست از منظر حقوق بشر». *ماهنامه پژوهش ملل*، دوره دوم، شماره ۱۶: ۹۶-۸۱
- کر، پائولین (۱۳۸۷). «امنیت انسانی». ترجمه سید جلال دهقانی فیروزآبادی. *فصلنامه مطالعات راهبردی*، سال یازدهم، شماره سوم: ۶۲۶-۶۰۱
- کرم زادی، مسلم (۱۳۹۵). «سلفی گرایی جهادی - تکفیری و آینده ثبات سیاسی در منطقه خاورمیانه». *فصلنامه پژوهشهای سیاسی جهان اسلام*، سال ششم، شماره اول، بهار
- گرشاسبی، رضا و کریمی مله، علی (۱۳۹۷) «کودکان داعش: از درون فکنی ایستار تکفیری تا برون فکنی رفتار تسخیری». *فصلنامه پژوهشهای سیاسی جهان اسلام*، سال هشتم، شماره اول بهار
- نبوی، عبدالامیر و اعتضاد السلطنه، نوژن (۱۳۹۷). «داعش و مدرنیسم ارتجاعی؛ بررسی اندیشه و عملکرد

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

نسل جدید اسلام گرایی رادیکال». *فصلنامه پژوهشهای سیاسی جهان اسلام*، سال نهم، شماره دوم، تابستان
- محبوبی نژاد، سعید (۱۳۹۷) *افراط گرایی به مثابه جنبش اجتماعی*، برگرفته از سایت فراتاب .http//www faratab.com/news/7555، کدخبر ۷۵۵۵، آخرین دسترسی ۹۸/۴/۱۷
- دیپلماسی ایرانی (۱۳۹۵). *«نابودی منابع آبی در پنج سال جنگ سوریه»*. http//www.diplomaci.ir، آخرین دسترسی ۹۸/۳/۱۵
- آفتاب نیوز (۱۳۹۷). *«تخریب اراضی کشاورزی توسط داعش»*.http// www.aftabnews.ir، آخرین دسترسی ۹۸/۳/۱۵
- ایسنا (۱۳۹۶). *«آسیب‌های جبران ناپذیر داعش به محیط زیست عراق و سوریه»*
http// www.isna.ir/newz، کد خبر ۹۶۱۱۷۱۰۱۰۴، آخرین دسترسی ۹۸/۳/۱۵
- پایگاه خبری تحلیلی انتخاب (۱۳۹۶). *«محیط زیست قربانی خاموش جنگ‌ها»*. https://www.entekhab.ir/fa/news/376094، کدخبر ۳۷۶۰۹۴، آخرین دسترسی ۹۸/۴/۱۶

عربی

- المکتب المرکزی للإحصاء السوری (۲۰۱۸). «المسح الدیمغرافی الاجتماعی المتکامل المتعدد الأغراض 2017 – 2018» http//www.cbssyr.sy

انگلیسی

- UNDP (2016), Human Development Report 2016 Human Development for Everyone, New York,UNDP
- UNDP(2014), Human Development Report 2014 Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience, New York.UNDP
- Mitchel, Audra (2014) only human? A worldly approach to security.security Dialogue. vol.45(1):5-21
- Davi, Marco (2009) Human Security as the on size fit All Police Approch? Msc international Relation, London school of Ecnomics and poltical.
- Hamaa, Hawre Hsan (2017) Stete Security, Societal Security and Human Security, jadarpur University
- Tahbakhsh, Shahrbanou (2005) Human Security: concepts and implication, with an Application to post – Intervention challeng in Afghanistan, center for peace and confict Reso lution po
- Human Develipment Report (1994) Published for the United Nations Development Programme (UNDP), NewYork Oxford University Prees1994

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

- Human Security Handbook (2016) United Nations, New York,NY 10017
- HUMNIITARIAN NEEDS OVERVIEW(HNO Iraq) (2019) https://www.humanitarianspose.info/...2019-iraq-humanitarian-need.
- HUMANITTARIAN NEEDS OVERVIEW. (HNO Syria) (2019)https://hno-syria.org/data/downloads/en/full-hno-2019
- Fink, Naureen chowdhur and Sugg (2015), Benjamin, A tale of Two jihas: Comparing the al-Qaeda and ISIS Naratives Februar, The International peace institute.
- Global Terrorism Index (2017) Measuring and understanding the impact of terrorism. www.vision of humanity.org/app/2017/11/Global- Terrorism – Index.Pdf.
- Jenkins, Brian Micheal (1997) Perspectiveon Terrorism, LA.TIMES, Des. 3 a t B7
- Departement of Foreigan Affairs and Tred (2002) Freedom Form Fear:Canada s Foreign Policy for Human Security, Ottawa: DFAIT.
- Ministry of Foreign Affairs of Japen(MOFA) (2007) The Trust Fund for Human Security: For the Human- Centerd 21 st Centur, online < http://www.mofa. Go. Jp/police/human –secu/ t- fund21.pdf>
- FAO (2018) The STATE OF FOOD SECURITY AND NUTRITION IN THE WORLD: FAO.
- START Background Report (2017), Overview: Terrorism in 2016, University of Maryland.

The Local (21 February 2017), Paris region loses 1.5 million tourists over terror fears, https://www.thelocal.fr/20170221/ile-de-france-paris-region-loses-1-5-million-tourists-to-terror-fears.

- RAND (2016) Developing the pardee RAND Food – Energy- Watwr Security Index, Toward a Global Standardizwd,Quantitative and Transparent Res0urce Assement

به این مقاله این‌گونه ارجاع دهید: DOI:۱۰.۲۱۸۵۹/priw-۰۹۰۴۰۴
کیوان حسینی، سید اصغر؛ محفوظیان، سید جمال (۱۳۹۸)، «افراط گرایی مذهبی و بحران امنیت انسانی در خاورمیانه مطالعه موردی عراق و سوریه (۲۰۱۴–۲۰۱۸)»، *فصلنامهٔ پژوهشهای سیاسی جهان اسلام*، س۹، ش۴، زمستان ۹۸، صص ۹۱–۷۳.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]